

**Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**

Структурні трансформації національної економіки

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Полтава, 2018

УДК 330.5(477)
С 87

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Полтавського
національного технічного університету імені Юрія Кондратюка,
протокол №8 від 30.11.2018 р.*

Рецензенти:

Обиход Г.О., доктор економічних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», м. Київ, Україна;

Гудзь П.В., доктор економічних наук, професор, директор Економіко-гуманітарного інституту Запорізького національного технічного університету;

Коренюк П.І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету.

С 87 Структурні трансформації національної економіки
[Колективна монографія.] /під ред. д.е.н., проф. В.П. Дубіщева –
Полтава: 2018. – 325 с.

Монографія містить результати комплексного дослідження основних особливостей структурних трансформацій національної економіки, їхній вплив на економічний розвиток України у контексті євроінтеграційних процесів. Розглядається широке коло актуальних проблемних питань, пов'язаних із узагальненням основних принципів і завдань сучасної економічної теорії; проаналізовано стан, проблеми та перспективи зовнішньоекономічної політики України; визначені концептуальні орієнтири та система інноваційних пріоритетів структурних зрушень у машинобудівному комплексі Полтавської області; виявлені ключові особливості неформального венчурного ринку в Україні у порівнянні з економічно розвинутими країнами; обґрунтовано теоретичні основи управління земельним капіталом та методологічні засади реалізації державної регуляторної та соціально-економічної політики держави.

Монографія розрахована на широке коло читачів: наукових працівників, докторантів, аспірантів, магістрів, економістів, а також усіх, хто цікавиться проблемами сучасної економічної науки.

УДК 330.5(477)

© Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка, 2018

територіально-наукових виробничих машинобудівних комплексів на території Полтавської області.....	138
РОЗДІЛ 3. ВЕНЧУРНИЙ КАПІТАЛ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ <i>(к.е.н., доцент Шевченко О.М.)</i>	168
3.1. Роль та функції венчурного капіталу в умовах формування економіки інвестиційно-інноваційного типу...	168
3.2. Неформальний ринок венчурного капіталу в економічно розвинутих країнах та його особливості в Україні.....	181
3.3. Інноваційні ризики венчурного фінансування та удосконалення системи їх управління	194
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	210
4.1. Управління земельним капіталом в системі реалізації рентних відносин <i>(д.е.н., доцент Шарий Г.І., д.е.н., професор Дубіщев В.П.)</i>	210
4.2. Методологічні засади реалізації державної регуляторної політики в умовах структурних трансформацій національної економіки <i>(к.е.н., доцент Глушко А.Д.)</i>	230
4.3. Формування соціально-економічної політики в Україні. Європейський досвід <i>(к.е.н., доцент Іваницька С.Б., к.х.н., доцент Іваницька І.О.)</i>	269
4.4. Бюджетування в умовах децентралізації фінансових ресурсів <i>(к.е.н., доцент Жовнір Н.М.)</i>	290
ВИСНОВКИ	320

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

4.1. Управління земельним капіталом в системі реалізації рентних відносин

В сучасних умовах господарювання не вирішена проблема об'єктивного визначення механізму оцінки абсолютної ренти. Абсолютна рента в інституціональному вимірі не має адекватної її сутності форм реалізації. Як наслідок, відсутня системна збалансованість в суспільстві при розподілі доходів в аграрній галузі. З цією проблемою прямо пов'язана проблема інституціоналізації оцінки земель на основі її рентного змісту¹⁶³.

Рентні земельні відносини відіграють важливу роль в розвитку сільського господарства. Розпаювання земельних фондів колишніх колгоспів призвели до виникнення значної чисельності нових власників земель, що в свою чергу більш прискорило динамічність процесів пов'язаних із рентними відносинами. За останні два десятиріччя в Україні відбулися безпрецедентні зміни соціально-економічного укладу аграрного сектору, що відобразилось на поглибленні і поширенні різноманітних форм прояву рентних земельних відносин. Умовою існування рентних земельних відносин виступає розділення і розподіл права власності (належності та розпорядження) та користування (володіння) землею.

Характерним аспектом рентних земельних відносин є відносини між власником і господарюючим суб'єктом з приводу присвоєння додаткового доходу. Рентні земельні відносини по суті – антагоністичні, а за формою реалізації –конкурентні

¹⁶³ Шарий Г.І. Інституційне забезпечення розвитку земельних відносин в аграрному секторі України: [моногр.] / Г.І. Шарий – Полтава. –2015. – 352 с.

(змагальні). Надлишковий дохід на який претендують власники земель носить економічну форму ренти, яка реалізується завдяки монопольному праву власності на землю. Власники земель (*Прим. авторів* – залежно від цільового призначення, а в іншому випадку маємо альтернативний спосіб її використання) прагнуть всіляко залучити весь обсяг утвореного (виробленого) надлишкового доходу, який створюється в сільськогосподарському виробництві понад середню норму прибутку. Земельна рента – специфічна економічна форма реалізації земельної власності, дохід, який присвоює власник землі, здавши землю в оренду.

В сільськогосподарському виробництві земельна рента, акумулюється в надлишковому доході (надлишку доданої вартості), одночасно перебуває в різних формах. Першою формою є диференціальна рента, другою – абсолютна рента. Існує також і третя форма – монопольна земельна рента, що породжена особливими природно-кліматичними умовами для вирощування рідкісних сільськогосподарських рослин, які потребують особливих земель розташованих в специфічних природно-кліматичних зонах. Розглядаючи рентні (орендні) земельні відносини, ми обмежилися аналізом відносин тільки двох учасників. Але у сільському господарстві, варто брати до розгляду й інтереси найманих працівників, які безпосередньо задіяні у виробництво сільськогосподарської продукції, а також інтереси суспільства, які виражаються через участь державних інституцій. Регулювання рентних відносин важливий чинник розбудови інституційно стійкої та конкурентоздатної моделі сільського господарства.

Визначення фактичної величини ренти складне завдання, вчені намагалися здійснити багато разів, але в більшості випадків величина ренти має умовний характер, або загальнотеоретичний. Це пов'язано з тим, що між різними економічними школами немає єдиного підходу, ренту розглядають під різним кутом зору, вкладаючи в неї

різнопланову сутність та зміст. Розглянемо деякі з них. Одними з перших спробували дати наукове обґрунтування природі ренти фізіократи (В. Петті, П. Буагільбер, Ф. Кене та ін.), але вони дане поняття зводили до простого пояснення, що нібито рента є даром природи^{164, 165, 166, 167, 168}.

Більш суттєво поняття ренти еволюціонувало в класичній економічній теорії, яка земельну ренту розглядала як деяку величину надлишкового доходу (продукту), що залишається від вирахування в повній чи не в повній мірі затрат (виробничих факторів) із вирощування сільськогосподарських культур, або на розведення тварин, а також від одержаної виручки додаткового вирахування прибутку. Під затратами виробничих факторів, які входили до рентного обчислення, А. Сміт розглядав заробітну плату, Д. Рікардо включав до розгляду категорії капіталу, так, як і Дж. С. Мілля.

На думку Дж. С. Мілля, рента, формується якою б то не було землею, і як залишок продукту землі над доходом, який можливо одержати з такого ж капіталу, затраченого на саму гіршу з оброблюваних земель. В системі наукових поглядів класичної школи, за проблем ренти сформована методологічна база, що передбачає розрахунок ренти від чистого доходу на

¹⁶⁴ Історія економічних вчень [текст] : підручник / за ред. Тарасевича В. М., Петруні Ю. Є. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 352 с.

¹⁶⁵ Базилевич В.Д., Гражевська Н.І., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. Історія економічних учень Навчальний посібник / К.: Знання, 2004. – 1300 с.

¹⁶⁶ Історія економічних вчень: Навчальний посібник / За ред. В. В. Кириленка. – Тернопіль: „Економічна думка”, 2007. – 233 с.

¹⁶⁷ Історія економічних учень: Хрестоматія: навчальний посібник / уклад. : В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, А.О. Маслов та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2011. – 1198 с.

¹⁶⁸ Історія економічних учень: Підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.

землях гіршої якості, і розглядає ренту, як надлишковий дохід (продукт) або надприбуток.

Значне доповнення в теорію ренти класичної економічної теорії, зробили представники неокласичного напрямку. Як стверджує А.О. Варламов, під рентою в неокласичній економічній теорії частіше за все розуміють різницю між доходом і мінімальною сумою, необхідною для забезпечення даного обсягу послуг. Дане пояснення підходів щодо визначення розміру ренти та поняття суті утворення, актуальне і сьогодні. Автори посібника «Оцінка земель» зазначають, що на сьогодні склалося таке визначення земельної ренти – це додатковий чистий дохід землевласників або фермерів і орендарів, пов'язаний з використанням середніх та кращих за родючістю і розташуванням щодо ринку земель

Західна економічна теорія взагалі розглядає поняття «земельна рента» як невід'ємну частину економічної ренти. Так, К.Р. Макконелл і С.Л. Брю, автори популярного «Економіксу» дають визначення економічної ренти, як ціни, яка платиться за використання землі та інших природних ресурсів, кількість яких (запаси) сурово обмежені¹⁶⁹. Вчені підкреслюють, що економісти рахують ренту надлишком, тобто платою, яка не є необхідною в тому сенсі, якщо вона не забезпечує появу додаткової землі в економічному обігу. В іншій книзі «Економікс», Б. Бернанке і Р. Френк економічну ренту розглядають, як частину плати за фактор виробництва, перевищуючий зарезервовану власником цього фактору ціну; при більш низькій ціні власник не буде пропонувати цей фактор виробництва на ринок. Близьке, по суті, визначення з попереднім, дає Р. Піндайк і Д. Рабінфельд, лише зарезервовану суму власника, замінюють на мінімальну суму. Для Р. Коуза останні ідеї теж виявилися близькими, він підкреслює, що

¹⁶⁹ Макконелл К.Р., Брю С.Л. Економікс: принципи, проблеми і політика 14-е видання. -, 2003. - 972 с.

термін рента використовується, щоб відмітити різницю між тим, що заробляє фактор виробництва в даному виді діяльності, і те, що він міг би заробити в іншому місці. На думку А. Алчіані, яку він висловив у своїй статті під короткою назвою «Рента», ренту почали називати «економічною», позначаючи терміном плату за будь-який ресурс, пропозиція якого підтримується на незмінному рівні без витрат, бо не може бути збільшеною, а відповідно, не залежить від ціни.

В сучасній західній економічній науці, земельна рента – частина узагальненого поняття економічна рента, і за підходами до визначення мало чим відрізняється. Така позиція полегшує розуміння категорії «земельна рента», але одночасно, спрощує зміст і умову утворення. Загальнометодологічні основи теорії ренти в сучасному світі переважно пов'язують з вченням неокласичної економічної школи. Одним із центральних місць в якій займає А. Маршалл, який ввів до аналізу ренти двухкритеріальну концепцію формування цін на товар. Переважно вона пояснює утворення ренти та цін на землю, як фактору виробництва. Але рента на «поверхні» виступає як плата за користування природним ресурсом, зокрема землею, поєднуючи в собі одразу всі форми. Фактичний розмір ренти, який часто прирівнюється до суми орендної плати, не відображає об'єктивну оцінку земельного ресурсу, а зважаючи на відсутність в Україні великої конкуренції на ринку оренди землі, приводить до заниженої реальної суми одержуваної ренти та ціни на землю.

Ми вбачаємо власний методичний підхід направити не на пояснення причин утворення ренти, а розкласти на форми з подальшим опрацюванням їх специфіки відображення в ціні на землю. Попередньо ми виділили основні види надлишку, які знаходяться в чистому доході господарюючих суб'єктів, залишається об'єднати їх в загальну ренту.

На відмінну від інших виробничих ресурсів, земля немає вартості, оскільки вона не є продуктом людської праці, а тому обмін її на інші ресурси або товари не можливий за вартістю.

Земля будучи об'єктом ринкового торгу має ціну. Торг, це критерій за яким здійснюється подальша процесуально-правова дія з переходу прав власності від продавця до покупця, – нового власника землі (земельної ділянки). Питання підходів із обчислення земельної ренти, теоретичні та прикладні вишукування в методологічному відношенні – викликають суперечності, коли вчені на одне і теж питання дають діаметрально протилежні відповіді. Наприклад, при ідентифікації яка земля (земельна ділянка) має бути найгіршою. Зовсім інша річ з ціною на землю, коли економічна теорія, в тому числі й економіка сільського господарства, розглядають ціну однозначно і без суттєвих розбіжностей між вченими. Основним, при встановленні ціни на землю виступає підхід прямої капіталізації ренти.

Таким чином, ціна землі прямо пропорційна розміру земельної ренти і обернено пропорційна рівню відсоткової ставки.

Важливим при визначенні рівня ціни на землю є те, яка рента буде капіталізована. І обов'язково враховує диференціальну ренту I роду та абсолютну ренту. Проте може виникнути суперечливе відношення до диференціальної ренти II роду, тобто чи повинна вона бути врахованою при обчисленні цін на землю. Без останньої земельна рента не є повною, а в науковій економічній літературі постійно наводяться приклади з терміном «рента», не конкретизуючи за будовою.

Для ренти не так важливо з чого вона складається, тобто з яких частин буде її будова, важливіше те, що вона може ввібрати в себе будучи проявом монопольного права власника землі. При цьому власник землі завжди претендує на присвоєння додаткового доходу у формі диференціальної ренти II, чи задаючи її в строкову оренду, чи прагнучи її продати.

Ціна на землю (ділянку) прописується в договорі купівлі-продажу й становить визначену суму на дату підписання сторонами договору. Рентні надходження повинні враховувати повні види рент, які сформувалися на цю дату. Тому послідовна інтенсифікація в землеробстві, яка спричинить підвищення рівня цін на землю матиме місце в новому договорі з купівлі-продажу, а в старому лише відображався досягнутий рівень.

Діяльність людей, яка відображається залученням у господарський оборот земель не залежно на які потреби вони використовують в сільському господарстві, або розглядаючи їх як альтернативний вибір, земельний природний ресурс піддається суттєвим змінам, коли здійснюються морфологічні перетворення землі, відбувається зміна профілю, генетичних горизонтів.

Досить часто від природного профілю ґрунту (землі), майже нічого не залишається, не рідко створюються зовсім інші, нової якості ґрунти, які об'єднуються в загальну групу «антропогенні ґрунти», – зарубіжний аналог «антросолі». Доцільно погодитись, що майже всі ґрунти на планеті Земля в більшій або меншій мірі піддані антропогенному впливу, лише близько 15 % зайнятих людиною площ залишаються природними, решта змінені морфологічно, з яких 52 % антропогенно-змінені. В таких реаліях, коли ми опираємося на теорію ренти Д. Рікардо, не видається можливим обчислення величини ренти, навіть без розгляду недоліків, які містить система його наукових міркувань. Теорія ренти Д. Рікардо не може носити вибіркового характеру рентоутворення за видами ґрунтів, а від так земель. Її потрібно розглядати як єдину систему наукових поглядів на проблему ренти, в сполученні закону земельної ренти з термінологічним визначенням ренти.

Оскільки за ним рента – це та частка продукту землі, яка сплачується землевласнику за використання первісними та незруйнованими силами ґрунту. Вибірковість існування ренти за видами ґрунтів та непогодження її складових є очевидним. Але

висунута теорія вартості Д. Рікардо, і А. Смітом не позбавлена деяких недоліків, що віддалятиме нас від розуміння категорії вартості, як вузлової проблеми оцінки рівня абсолютної ренти в землеробстві (сільському господарстві). Вперше проблему погодження двох економічних законів – закону вартості та закону середньої норми прибутку – було вирішено К. Марксом. Це дало можливість встановити взаємозв'язок, сполучити різні елементи цін і вартостей, які діють в економічній системі. Завдяки цьому з'явилась можливість за ціновим підходом проводити оцінювання розміру земельних рент. Наприклад, з використанням суспільної та індивідуальної вартості на основі грошового обчислення вартості (оптових і роздрібних цін), а також за схемою ціни виробництва.

Зважаючи на зазначені недоліки при розгляді земельної ренти Д. Рікардо, та виходячи з ґрунтових генетичних змін, як об'єктивної дійсності, слабким місцем є також, те, що не повно враховується специфіка зміни природної родючості ґрунтів під впливом землеробського використання.

Вважаємо, що при опрацюванні моделі формування ціни на землю (земельну ділянку) у випадку відсутності розвиненого ринку або конкуренції між учасниками земельного торгу доцільно використовувати за основу запропонований нами підхід, який відображає формування ренти в якості природного материнського тіла, а також безпосередньо титульного права власності на неї. Перша враховує природну продуктивність землі як фактору виробництва та його економічну доцільність за розміщенням до ринків збуту, прихованого резерву використання транспортно-збутової інфраструктури й кон'юнктури ринку (квасірента), а друга складова, реалізує абсолютне право власності на землю (абсолютна рента).

Запропонована модель ціни на землю (земельну ділянку) відображає й обґрунтовує встановлення теоретичної ціни, відлікової (стартової) ціни, і розкриває базові явні й приховані елементи ціноутворення, формує ціну в якості фактору

виробництва як природного тіла, та враховує найбільш стабільні вартісні оціночні компоненти, і це є фундаментальними при обчисленні будь-яких цін на землю. В кінцевому випадку, розмір ціни землі тісно залежить (обернено) від сформованого в економіці рівня ставки капіталізації. Останню часто приймають в якості дисконтованої ставки, банківського відсотка на довгостроковий кредит, а враховуючи можливі проблеми, які пов'язанні з довгостроковим кредитуванням фізичних і юридичних осіб (*Прим. авторів* – особливо в країнах, що розвиваються), то як вихід, пропонують розглядати через існуючі в економіці ставки суб'єктів, орієнтуючись на довгострокові державні облігації внутрішнього займу.

Отримання сукупної ренти, яку вилучають власники (орендодавці) земель сільськогосподарського призначення не є повним, якщо не буде враховано величину абсолютної ренти. Даний вид ренти в сучасних умовах господарювання необхідно обов'язково переглянути. Переваги визначення абсолютної ренти надаємо методиці та підходу які найбільш повно розкриють механізм оцінки. Величина абсолютної ренти встановлена згідно економічної оцінки земель, яка проводилась в УРСР 1988 р. на базі даних результатів господарської діяльності колгоспів і радгоспів за 1981-1987 рр. Проблема очевидна. Але проблема полягає не лише із-за застарілих матеріалів економічної оцінки та на яку постійно вказують вітчизняні науковці.

Має місце причина, що зачіпає сутність абсолютної ренти, щодо заміни у вигляді показника абсолютного рентного доходу. Залишається відкритим питання за якою методикою визначати розмір абсолютної ренти.

Порядок обчислення нормативної грошової оцінки земель закріплено інституціонально, у законодавчо визначених методиках. Існують дві методики, які законодавчо прийняті і є чинними на сьогодні, фактично вони одна одну дублюють, не визначаючи механізм встановлення абсолютного рентного

доходу на землях сільськогосподарського призначення. Останній в них виступає законодавчим імперативом, без пояснень і посилань на методичку, яка б розкрила механізм його обчислення в грошовому або натуральному виді.

В нормативних документах знову немає пояснення щодо порядку його обчислення та не згадується методичне забезпечення. А розмір абсолютного рентного доходу в даному підзаконному акті закріплюється в п. 1.5 у якому зазначено, що на відносно гірших землях, на яких не створюється диференційований рентний дохід, нормативна грошова оцінка земель визначається величиною абсолютного рентного доходу – 1,6 ц зерна з гектара. В Законі України «Про оцінку земель», вважаємо, необхідно було законодавчо закріпити методичку проведення нормативної грошової оцінки. Остання є відмінною порівняно з експертною грошовою оцінкою земель, де положення про методичні підходи зазначені ст.19 Закону.

Для нас важливе не розкриття колізій та дуальностей, в інституціональних документах, а необхідно встановити чіткий механізм проведення оцінки за рентним доходом (*Прим. авторів*, оскільки він є одним із найскладніших і найбільш спірних у економічному відношенні), який обов'язково повинен враховувати величину абсолютної ренти, про яку в Законі України «Про оцінку земель» взагалі мова не йде. Враховуючи те, що основою для грошової оцінки землі є рентний дохід, а нормативна грошова оцінка землі є однією з видів грошових оцінок, яка базується економічній оцінці, то необхідно узгодити Закон України «Про оцінку земель» з іншими підзаконними актами з питання запровадження й розмежування методичних підходів та уточнень дефініцій. Рентний дохід, повинен враховувати й величину абсолютного рентного доходу або еквівалент абсолютної ренти, який обов'язково має бути прийнятим на підставі єдиного методичного підходу.

Нами розглянуті різні варіанти з оцінки можливого одержання величини абсолютної ренти, де враховувалися

зернові культури та були відібрані найбільш вагомі сільськогосподарські культури в структурі посівів Полтавської області, також зважали на агрономічну роль при організації екологічно- й економічно-ефективних сівозмін.

За рівних умов, абсолютна рента не залежить від кількості сільськогосподарських культур, агротехнічних, технологічних, організаційних, управлінських чинників і має бути відображенням єдиного еквіваленту вартості створеної на землях за гіршими умовами господарювання. Твердження вірне, враховуючи відмінність між сільським господарством і іншими галузями народного господарства за органічною будовою капіталу. Вказаний підхід дозволяє провести єдину оцінку й відобразити за зерновими або іншим набором сільськогосподарських культур, які нескладно обчислити в зернових одиницях.

Відмінім від попереднього підходу є підхід, який враховує вартісну концепцію. Концепція передбачає певний об'єкт – товар за яким здійснюється оцінка. Недоліком даного підходу є суттєва складність визначення вартісних параметрів товару. Гіпотетично вартість товарів не повинна мати суттєвих відмінностей між собою, адже неодмінно виникне ситуація коли вони матимуть різну величину абсолютної ренти.

Враховуючи теорію земельної ренти й формування частини – абсолютної ренти, ще за класичної економічної теорії, нами використано вказані підходи щодо формування абсолютної ренти. Загальна оцінка проводилася за зерновими та за п'яти сільськогосподарськими культурами, а також використовувалися фактичні дані (статистичні ряди) в Полтавській області.

Вихідним положенням послугувало теоретико-методологічне обґрунтування формування земельної ренти, яке базується на вартісній концепції товарів, що більш обґрунтовано В. Я. Іохіном. Він розглядає розрахунок абсолютної ренти в якості різниці між індивідуальною вартістю та ціною виробництва всієї

продукції. Враховуючи те, що вартість продукції створюється на підставі понесених суспільно необхідних затрат праці на землях гіршої якості, яка врешті й буде визначальним критерієм при формуванні цін на сільськогосподарську продукцію (*Прим. авторів*, – ціни на продукцію визначаються виробничими умовами не на кращих чи середніх землях, а на гірших), то індивідуальна вартість співпаде з суспільною вартістю продукції. Але таке правило матиме місце лише в умовах виробництва продукції на гірших за якістю землях. Тому для розрахунку абсолютної ренти необхідно мати два цінових параметри, а саме суспільну вартість та індивідуальну ціну виробництва продукції.

У посібниках із економічної теорії знаходимо підтвердження щодо обчислення абсолютної ренти, де вона вираховується із деякої величини суспільної вартості. К. Маркс, зазначає, що відповідно різниця між вартістю та ціною виробництва дорівнює «d» (*Прим. авторів* – вказує на математичний символ означаючий абсолютну різницю в його обґрунтуванні), надлишку добавленої вартості, продукований цим капіталом, над тією добавленою вартістю, котра випадає на його частку у відповідності із загальною нормою прибутку. Різниця «d» є величиною абсолютної ренти. При розгляді Рікардовської теорії добавленої вартості, він висловлює думку, що абсолютна рента дорівнює надлишку вартості землеробського продукту над ціною виробництва. Ключова складова при утворенні абсолютної ренти опирається на суспільну вартість продукції землеробства.

Розрахунки за методики І.І. Лукінова (1964 р.), які проводилися для зернового господарства, поруч із відсутністю в них абсолютної ренти (*Прим. авторів* – зі зрозумілих на це причин), не враховували й ренти за віддаленістю земель до ринків збуту. Питання щодо обчислення абсолютної ренти за такого підходу теж потребують всебічного дослідження. Останнє пов'язано з тим, що визначений за таким підходом

чистий дохід для гірших земель, в умовах існування приватної власності на землю, буде містити надлишок вартості над середньою нормою прибутку.

Вирішальним критерієм виступає те, що ціни реалізації продукції землеробства відобразатимуть взаємодію попиту і пропозиції на продукцію в результаті дії ринкового механізму, на відмінну від встановлених державою закупівельних цін, які по суті монополізували їх в одних «державних» руках, або в одному центрі.

Постає питання як потрібно враховувати частину витрат, які понесені за рахунок різного розміщення земель до ринків збуту продукції та наскільки повно вони враховані при обчисленні абсолютної ренти? Як відомо, диференціальна рента – це додатковий прибуток землевласників або фермерів-орендарів, пов'язаний з використанням кращих і середніх за родючістю, і розташуванням до ринків збуту земель. Інші визначення досить подібні, а головне вони не передбачають ключовий фактор який пов'язаний з розміщенням земель до ринків збуту. Відповідь знаходиться на поверхні. Загальне обчислення диференціальної ренти потребує встановлення витрат залежно від різного їх розміщення, і вони повинні бути складовою загальних витрат виробників у землеробстві. Проте збутові витрати є самостійною категорією і не повинні впливати на обчислення диференціальної ренти за природної родючості земель.

Враховуючи додаткові витрати, які пов'язані з доставкою продукції до ринків збуту, то вони формують різницевий дохід понад середню норму прибутку (рентабельності) виробників і одночасно за вирахуванням суми диференціальної ренти за родючістю земель (якістю), в результаті чого вона буде ними присвоєна у формі диференціальної ренти за розташуванням виробників до ринків збуту. Вказані витрати, можуть розглядатися не як додатково понесені, а ті які зменшують величину одержуваного різницевого доходу на землях найбільш

віддалених від ринків збуту порівняно з середнім та більш близьким розміщенням до ринків.

Неврахування величини вилученої ренти за розміщення гірших за якістю чи ґрунтово-кліматичними умовами земель до ринків збуту підвищує розмір абсолютної ренти (рентного доходу), але необхідно виключати не всю диференціальну ренту за розміщення гірших по якості земель до ринків збуту, а ту частину, яка виявлена на землях з гіршим розташуванням до ринків збуту. За базу порівняння потрібно обирати не всю землю з гіршою якістю та ґрунтово-кліматичними умовами, але, яка серед гірших досліджуваних земель (ділянок) мала б і гірші умови (можливості) для вилучення диференціальної ренти за розміщенням земель до ринку збуту. Відібрана базова ділянка (земельний масив), може мати, надлишковий дохід завдяки найближчому розміщенню до ринку збуту, тому, потрібно врахувати при обчисленні абсолютної ренти (рентного доходу) величину вказаного надлишку. Диференціальна рента для виробника продукції землеробства, не виступає в класичному визначенні виробничими витратами (як інші фактори виробництва), в рамках суспільних відносин. Рента здатна привласнюватись чи розподіляти між землевласниками й підприємцями-орендарями завдяки встановленому рівню (розміру) цін на продукцію, і в результаті продажі. П.Самуельсон не відхиляє позицію щодо можливості включення земельної ренти в собівартість виробництва продукції для безпосередніх товаровиробників, пояснюючи це тим, що не здатність фермерів сплатити, обернеться банкрутством і примусить покинути аграрний бізнес.

Для безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції (продукції землеробства) рента не викликає сумнівів щодо включення до виробничої собівартості, тому ми погоджуємося з думкою провідних вчених-економістів в даному питанні, та поділяємо думку першого Нобелівського лауреата з економіки П.Самуельсона. Вчений допускає, що в суспільному

відношенні рента може не враховуватись у витратах (вона є частиною національного доходу). Думка важлива, тому що ми маємо справу не з загальною рентою, а з частиною – абсолютною рентою, яку і необхідно окремо виділяти.

Абсолютна рента, виражена в грошовій формі обмежується суспільною вартістю на землеробську продукцію. Вчені вводять пояснення механізму дії формування абсолютної ренти, констатуючи, що різниця або частина містить абсолютну ренту, й визначається співвідношенням попиту та пропозиції та до джерел абсолютної ренти не відноситься. При обґрунтуванні утворення абсолютної ренти з'являються нові елементи – попит і пропозиція.

К. Маркс стверджує, що затрати капіталу повинна принести земельному власнику ренту. Він здає в оренду лише при умові, якщо йому буде виплачена орендна плата. Відповідно ринкова ціна повинна підняти вище ціни виробництва, щоб можливо було сплачувати земельному власнику ренту». Автор тісно проводить взаємозв'язок між базовими категоріями та визначає місце ринкової ціни при формуванні абсолютної ренти, де констатує, що тільки внаслідок монополії на земельну власність надлишок вартості землеробських продуктів над ціною виробництва може стати моментом, визначаючим загальну ринкову ціну.

Ринкові ціни є важливим параметром у питанні виділення абсолютної ренти. Автори вказують на одну з потенційних проблем – безробіття в деякій місцевості, вбачаючи усунення при умові, якщо попит на продукцію, що виробляється в даній місцевості, перевищуватиме виробництво, а відповідно вищі ринкові ціни забезпечать отримання економічного прибутку, що набере форми абсолютної ренти. С.В. Мочерний співставляє суспільну вартість (ціни рівноваги) та ціни на сільськогосподарську продукцію, що встановлюються залежно від умов виробництва на гірших, або віддалених від ринку

землях¹⁷⁰. Ми вважаємо, що за існування земельної монополії, обмеженості ресурсів за якістю, родючістю, розміщенням тощо, а також в умовах конкуренції. На продукти харчування суспільна вартість переважно визначається рухом ринкових цін. Останні, за всіх рівних умов, при дії ринкового механізму є близькими до суспільної вартості та в повній мірі відповідають її закону.

У випадку відсутності точної інформації про авансовані капітали виробників, які використовують землі гіршої якості та в гірших природно- кліматичних умовах варто застосовувати показник ціни на продукцію одержану за всією досліджуваною територією в яку входять землі різної якості, оскільки вони відповідають не лише суспільно необхідним затратам праці (*Прим. авторів* – в контексті теорії вартості), а й нормальним умовам виробництва, господарюючих суб'єктів на гірших, або близьких до них за якістю землях. Якщо суспільство визнає затрати на виробництво землеробської продукції на гірших землях, задовольняючи потребу в продуктах харчування, то неминуче ринкова ціна на продукцію буде підвищуватись, щоб забезпечити умови виробництва. Ціна продукції в повній мірі не здатна замінити суспільну вартість, але вона, по-перше, впливає із закону вартості й врешті пов'язана з ним економічною категорією, що відповідає об'єктивній дії даного особливого закону, а по-друге, ціни на сільськогосподарську продукцію тяготять не до виробництв на кращих чи середніх за якістю землях, а визначаються на гірших землях. Застосування фактичних цін здатне спростити рутинні, а головне ще не до кінця опрацьовані розрахунки суспільної вартості на сільськогосподарську продукцію. Підтвердженням виступає відоме визначення ціни, як грошового виразу вартості, яке притаманне для простої товарної форми виробництва.

¹⁷⁰ Мочерний С.В. Економічна теорія [Текст] : навчальний посібник / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2005. – 640 с. – (Альма-Матер).

Враховуючи розширену товарну форму виробництва (капіталістичну) для якого притаманне перетворення індивідуальних вартостей на єдину суспільну, або ринкову, вартість (внаслідок внутрішньогалузевої конкуренції), а її – на ціну виробництва (внаслідок міжгалузевої конкуренції). В даному аспекті необхідно враховувати, що формування цін на землеробську продукцію відбувається за особливим характером, який є відміним від промисловості.

Суспільна вартість продуктів землеробства визначається не середніми витратами виробництва, як у промисловості, а індивідуальними витратами виробництва на гірших ділянках землі. Це підтверджує вірність вибраного нами варіанту з ціною, на противагу суспільної вартості продукції землеробства, оскільки у власника гіршої ділянки індивідуальні витрати виробництва дорівнюють суспільним витратам за найнижчою урожайністю. Ціна виробленого продукту весь час перебуватиме на рівні вартості виробництва на найбідніших (гірших) за родючістю землях.

Ми розглянули модель формування суспільної вартості встановлення цін на землеробську продукцію. Потрібно звернути увагу не тільки на умови регулювання цін на продукцію рослинництва, але й на умови встановлення рівня цін. Адже регулюючою нормою тут виступає ціна виробництва на гірших землях (ділянках), але це не означає, що регулююча ціна виробництва буде найбільш високою індивідуальною ціною виробництва продукції. Оскільки остання формується під дією конкуренції на гірших землях (ділянках) і приводить індивідуальні ціни на гірших землях до середньої ціни виробництва на цих землях, що складається на основі типових для даної групи ділянок затрат. На розмір вилучення абсолютної ренти впливають одночасно ціновий фактор, і природня родючість землі за гіршої якості та гірших ґрунтово-кліматичних виробничих умов. Ціновий фактор має відносний характер, на противагу від абсолютного впливу природної

родючості гірших за якістю земель. Ріст природної родючості земель, які відповідають граничному потенціалу щодо залучення до безпосереднього продуктивного використання (обробітку), в кінцевому випадку і регулює розмір вилучення та присвоєння власниками земель абсолютної ренти. Абстрагуючись від домінування такого важливого показника, як вартість сільськогосподарської продукції, абсолютна рента залежить від продуктивності земель, які включені в обробіток в останню чергу, тобто земель, які є найменш родючими. Чим вищий розмір природної родючості мають нові залучені землі порівняно з тими, що вже обробляються, тим вищий рівень абсолютної ренти.

Визначення величини абсолютної ренти (рентного доходу) здійснено на основі вартісної концепції, яка потребує спочатку визначення відносно гірших за якістю земельних ділянок, або деяку умовну площу, яка в даному випадку підлягала оцінюванню, що здійснено за комплексом факторів пов'язаних із найменш сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами в зоні розташування цих досліджуваних земель (ділянок) за районами Полтавської області:

$$AR_i = YC_i^{WC} \cdot (\bar{P}_i - P_i^{WC}) \quad (4.1)$$

де AR_i – розмір абсолютної ренти (рентний дохід) одержаної (вилученої) за i -го варіанту оцінки, грн/га;

YC_i^{WC} – нормоване значення урожайності (продуктивності) під впливом сукупних ґрунтово-кліматичних умов за i -го варіанту оцінки, яке відповідає найгіршим умовам виробництва, ц (ц з.од.)/га;

\bar{P}_i – середня суспільна ціна 1 ц (ц з.од.) сільськогосподарської продукції (їх груп) взятих залежно від i -го варіанту оцінки в цілому по області, грн;

P_i^{WC} – ціна виробництва (індивідуальна) 1 ц (ц з.од.) сільськогосподарської продукції або відповідних їх груп за i -го

варіанту оцінки на землях (ділянках) розташованих в найгірших умовах для їхнього виробництва, грн.

Обчислення величини абсолютної ренти (рентного доходу) в натуральних одиницях здійснюємо за таким підходом:

$$AR_i^{Ph} = \frac{AR_i}{P_i} \quad (4.2)$$

де AR_i^{Ph} – розмір абсолютної ренти (рентного дохід) в натуральному вимірі одержаний (вилучений) за i -го варіанту оцінки, ц (ц з.од.)/га.

Важливим залишається питання до визначення рівня ціни виробництва ціни виробництва індивідуальної складової), яка формується на землях гіршої якості, або в гірших ґрунтово-кліматичних умовах господарювання залежно від територіального розміщення. Але в даному випадку необхідно визначитись з нормативним рівнем рентабельності при якому відбувається виробнича діяльність і пропонуємо встановити на рівні 0,35. Можливо користуватися при розрахунках середнім значенням фактичного рівня рентабельності за 5-ти чи 7-ми річний період. Але важливо, що при обчислені ціни виробництва (індивідуальної) залишається за виробничими витратами, які повинні бути співставними та визначатися для тих земель, які відповідають гіршим за природною якістю, або ґрунтово-кліматичним умовам при яких здійснюється господарське використання (оборот).

Величина ціни виробництва сільськогосподарської продукції (їх груп) на землях гіршої якості оцінених за сукупною дією ґрунтово-кліматичних умов, встановлено на підставі формули:

$$P_i^{WC} = NME_{ij}^{WC} \cdot C_{p,r} \quad (4.3)$$

NME_{ij}^{WC} – нормовані виробничі витрати понесені при вирощуванні сільськогосподарських культур в найменш сприятливих (найгірших) умовах виробництва за i -им варіантом оцінки в деякому i -му районі області (в розгляд взято весь масив орних земель який оцінюється), грн/га;

$C_{p,r}$ – коефіцієнт норми рентабельності, прийнятий не для окремої сільськогосподарської продукції, а в цілому за їх групою, яка входить до оціночної бази (1,35), %.

Запропонований методичний підхід до визначення величини абсолютної ренти (або рентного доходу) може виявити, що методика не враховує весь комплекс витрат, здатна зменшити існуючу базу оцінки. Адже для обчислення диференціальної ренти за родючістю земель важливим критерієм є величина виробничих витрат. Землі які обробляються, здатні до створення диференціальної ренти, а тому для її генерації необхідно понести витрати, щоб в кінцевому випадку одержати різний за природної родючості сільськогосподарський продукт. Проте виробничі витрати відносяться тільки до механізму формування диференціальної ренти за родючістю земель. З точки зору першої складової, то весь процес формування витрат, а від так й середнього розміру прибутку для сільськогосподарських виробників відповідає вимогам теорії ренти.

Таким чином. вартісна концепція, яка є «наріжним каменем» досліджень і передбачає таку точку зору по відношенню до величини витрат, так як характеристика пов'язана не з окремо взятим підприємством, а з підприємствами (виробниками), які здійснюють свою господарську діяльність на землях з гіршими якісними характеристиками та найбільш віддаленими до ринків збуту продукції. Вони формують суспільну вартість на виробництво продукції землеробства.

Базовими виробничими витратами при обчисленні розміру абсолютної ренти є нормовані витрати, які необхідно враховувати з фактичного доходу одержаного на землях за різного ступеня якості чи ґрунтово-кліматичних властивостей, де виявлена (обчислена) сума чистого доходу, в якому міститься не лише диференціальна рента та прибуток, а входить і абсолютна рента. Через частку вилученого доходу рента буде присвоюватись земельними власниками, а абсолютна рента - народу через земельний податок. Тлумачення відповідає

загальному вартісному підходу до формування абсолютної ренти, так як в кінцевому випадку витримує послідовність вартісних взаємозв'язків на продукцію землеробства за кожною з рент.

Одержана таким чином абсолютна рента, віддзеркалює механізм формування надлишкової величини понад середній розмір прибутку або його норми для виробника, на противагу складовим чистого (змішаного) доходу за походженням, оскільки допускає відсутність такого взагалі.

При обчисленні абсолютної ренти (рентного доходу) ми не приймали до уваги витрати для виробників, які понесли безпосередні виробники при здійсненні господарської діяльності на суму диференціальної ренти I роду за якістю земель, так і інших форм рент. Відправним пунктом у обчисленні середньої норми прибутку для всіх товаровиробників, послуговували нормовані виробничі витрати.

4.2. Методологічні засади реалізації державної регуляторної політики в умовах структурних трансформацій національної економіки

Сучасні трансформаційні процеси в національній економіці зумовлюють необхідність поліпшення регуляторного середовища в Україні з метою досягнення збалансованого економічного зростання. Регулювання ринкових процесів в економіці України обумовлено низкою чинників, серед яких нестабільна зовнішньоекономічна кон'юнктура, несприятливий інвестиційний клімат, недостатній рівень зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку, від'ємне сальдо торговельного балансу. Економічно обґрунтована державна регуляторна політика у поєднанні з ринковими регуляторами є тим механізмом, який здатний забезпечити розвиток економіки країни на якісно новому рівні і, відповідно, підвищити її конкурентоспроможність на